

NEKALTUMO PREZUMPCIJOS PRINCIPO REIKŠMĖ SUĖJUS BAUDŽIAMOSIOS ATSAKOMYBĖS TAIKYMO SENAČIAI

Gintaras Goda

Vilniaus universiteto Teisės fakulteto
Baudžiamosios justicijos katedros docentas
socialinių mokslų daktaras
Saulėtekio al. 9, I rūmai, LT-00117 Vilnius, Lietuva
Tel. (+370 5) 236 6174
El. paštas: <gintaras.goda@tf.vu.lt>

Straipsnyje analizuojama nekaltumo prezumpcijos principo reikšmė suėjus patraukimo baudžiamajon atsakomybės senaties terminams. Lietuvos Respublikos Konstituciniam Teismui priėmus 2016 m. birželio 27 d. nutarimą, kuriame buvo išaiškinta, kad baudžiamosios bylos nagrinėjimas teisme turi būti tęsiamas ir suėjus senaties terminui, aktuali tapo teismo baigiamųjų aktų motyvavimo, suėjus senaties terminui, problema.

Der Aufsatz analysiert das Problem der Tragweite der Unschuldvermutung bei der Verjährung der Straftat. Der Aufsatz beschreibt die neue Rechtslage in der Strafjustiz nach der Entscheidung vom 27. Juni 2016 des litauischen Verfassungsgerichtes. Die Verpflichtung des Verfassungsgerichtes die Hauptverhandlung in den verjährten Strafsachen fortzusetzen ist problematisch in der Sinne der Begründung der Strafurteilen.

Įvadas

Nekaltumo prezumpcijos principas yra viena iš kertinių šiuolaikinio baudžiamojo proceso teisės nuostatų. Kuriant 1992 m. Lietuvos Respublikos Konstitucijos¹ tekstą buvo užsibrėžta įtvirtinti tarptautinės teisės aktuose numatytas, demokratiname pasaulyje pripažįstamas žmogaus teises ir laisves, įskaitant ir tas, kurias būtina saugoti vykstant baudžiamajam procesui². Nekaltumo prezumpcijos principas viena iš pamatinių nuostatų, be kurios procesinės veiklos, tiriant ir nagrinėjant baudžiamąsias bylas, reguliavimas teisinėje valstybėje neįsivaizduojamas, todėl savaime suprantama, kad į Konstitucijos tekstą buvo įtraukta ir nuostata, jog „Asmuo laikomas nekaltu, kol jo kaltumas neįrodytas įstatymo nustatyta tvarka ir pripažintas įsiteisėjusiu teismo nuosprendžiu“ (Konstitucijos 31 straipsnio 1 dalis)³.

¹ Toliau – ir Konstitucija.

² Žr., pvz., ŽILYS, J. The Essence and Main Features of the Constitution of the Republik Lithuania of 1992. Iš *Lithuanian Constitutionalism. The Past and the Present* (Editor – in Chief D. Žalimas). Vilnius, 2017, p. 234–237.

³ Atkreiptinas dėmesys į tai, kad mūsų Konstitucijoje pasirinkta „griežtesnė“ nekaltumo prezumpcijos formuluoatė nei įprasta tarptautiniuose ir Europos Sąjungos dokumentuose, kuriuose kalbama apie valstybės institucijų pareigą asmens kaltę įrodyti įstatymo nustatyta tvarka, bet neteigiama, kad kaltu asmuo laikomas tik nuo nuosprendžio įsiteisėjimo (kaip kad numatyta mūsų Konstitucijoje). Svarbiausiuose tarptautiniuose ir Europos Sąjungos dokumentuose nekaltumo prezumpcijos principas išreikštas taip: – „Kiekvienas žmogus, kaltinamas nusikaltimo padarymu, laikomas nekaltu tol, kol jo kaltumas nebus nustatytas įstatymo tvarka viešo teismo nagrinėjimo metu, kur jam bus sudaromos visos būtinos gynybos garantijos“ (1948 m. Jungtinių Tautų visuotinės žmogaus teisių deklaracijos 11 straipsnis); „Kiekvienas nusikaltimo padarymu kaltinamas asmuo laikomas nekaltu tol, kol jo kaltė neįrodyta pagal įstatymą“ (EŽTK 6 straipsnio 2 dalis); „Kiekvienas asmuo, kaltinamas nusikaltimo padarymu, laikomas nekaltu tol, kol jo kaltumas neįrodytas pagal

Ypač dažnai nekaltumo prezumpcijos principas minimas vienoje iš naujesnių konstitucinės justicijos bylų – 2017 m. kovo 15 d. Konstitucinio Teismo nutarime. Šiame nutarime, remiantis ankstesne konstitucine jurisprudencija, pateikiamas toks apibendrinimas – „...nekaltumo prezumpcija yra viena svarbiausių teisingumo vykdymo demokratinėje teisinėje valstybėje garantijų. Tai pamatinis teisingumo vykdymo baudžiamųjų bylų procese principas, svarbi žmogaus teisių ir laisvių garantija; asmuo laikomas nepadariusiu nusikaltimo, kol jo kaltumas nebus įrodytas įstatymo nustatyta tvarka ir pripažintas įsiteisėjusiu teismo nuosprendžiu...“

Nekaltumo prezumpcijos principas plačiai nagrinėtas įvairių šalių teisės literatūroje, apie jį rašoma įvairiomis kalbomis leidžiamuose vadovėliuose. Apie šį principą yra rašę ir daugelis baudžiamojo proceso teisės klausimais publikacijas skelbiančių Lietuvos mokslininkų. Apie principą įvairias aspektais yra rašę R. Merkevičius, R. Ažubalytė, R. Jurka, R. Jurgaitis. Taigi gali atrodyti, kad naujos publikacijos, analizuojančios šio principo turinį ir principo vietą teisės sistemoje, negalėtų būti laikomos nei originaliomis, nei sprendžiančiomis kokias nors naujas problemas. Vis dėlto tai, kad: pirma, Europos Sąjungos institucijos nusprendžia priimti atskirą direktyvą⁴ dėl šio principo reikšmės; antra, Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas⁵ vis plėtoja konstitucinę doktriną dėl Lietuvos Respublikos Konstitucijos 31 straipsnyje įtvirtintų konstitucinių vertybių reikšmės ir tarpusavio santykio; trečia, Europos Žmogaus Teisių Teismas⁶ atskleidžia naujus šio principo aspektus ir priima sprendimus su atskirosiomis nuomonėmis⁷, leidžia daryti išvadą, kad nekaltumo prezumpcijos reikšmės baudžiamajame procese klausimas ir toliau yra vertas mokslinio tyrimo.

Šiame straipsnyje daugiausiai dėmesio skiriama Konstitucinio Teismo 2016 m. birželio 27 d. nutarimo ir po šio nutarimo padarytų Baudžiamojo proceso kodekso⁸ pataisų analizei bandant parodyti naujo teisinio reguliavimo keliamas problemas. Šiuo požiūriu straipsnis naujas ir originalus, nes kol kas minėtas Konstitucinio Teismo nutarimas bei naujas teisinis reguliavimas teisės literatūroje nėra analizuoti.

Straipsnyje naudojami istorinis, loginis, gramatinis ir sisteminės analizės mokslinio tyrimo metodai.

1. Nekaltumo prezumpcija ir asmens, kuriam pareikšti kaltinimai, teisė į rehabilitaciją

Konstitucinėje doktrinoje Konstitucijos 31 straipsnio 1 dalyje įtvirtintos nekaltumo prezumpcijos turinys paprastai buvo atskleidžiamas pažymint įprastus iš šio principo kylančius reikalavimus, pavyzdžiui, kad viešieji asmenys iki nuosprendžio įsiteisėjimo turi susilaikyti nuo asmens įvardijimo kaip nusikaltėlio, kad įrodinėjimo našta įrodinėjant kaltę priklauso valstybės pareigūnams ir institucijoms ir kt.⁹

įstatymą“ (1966 m. Jungtinių Tautų tarptautinio pilietinių ir politinių teisių pakto 14 straipsnio 2 dalis); panaši formuluotė yra ir Europos Sąjungos pagrindinių teisių chartijos 48 straipsnio 1 dalyje – „Kiekvienas, kaltinamas padaręs nusikaltimą, laikomas nekaltu, kol jo kaltė neįrodyta pagal įstatymą“ (Europos Sąjungos pagrindinių teisių chartijos 48 straipsnio 1 dalis); „Valstybės narės užtikrina, kad įtariamieji ir kaltinamieji būtų laikomi nekaltais, kol jų kaltė neįrodyta įstatymų nustatyta tvarka“ (2016 m. kovo 9 d. Europos Parlamento ir Tarybos direktyvos (ES) 2016/343 dėl tam tikrų nekaltumo prezumpcijos ir teisės dalyvauti nagrinėjant baudžiamąją bylą teisme aspektų užtikrinimo 3 straipsnis).

⁴ Žr.: nuorodą aukščiau.

⁵ Toliau – ir Konstitucinis Teismas.

⁶ Toliau – ir EŽTT.

⁷ Žr., pvz., 2017 m. sausio 17 d. sprendimą byloje *Béres ir kiti prieš Vengriją* (peticijos Nr. 59588/12, 59632/12, 598615/12).

⁸ Toliau – ir BPK.

⁹ JURGAITIS, R. Konstituciniai baudžiamojo proceso teisės pagrindai. Iš *Sąžiningas baudžiamasis procesas: probleminiai aspektai* (ANCELIS, P.; AŽUBALYTĖ, R. et al.). Vilnius, 2009, p. 30.

Konstitucinio Teismo 2016 m. birželio 27 d. nutarime *expressis verbis* nieko naujo apie nekaltumo prezumpcijos turinį nepasakoma. Taigi šis nutarimas yra įdomus ne tuo, kad jame būtų keičiama ar tikslinama konstitucinė doktrina, kaip nors kitaip aiškinant nekaltumo prezumpcijos principo turinį, o tuo, kad šiame nutarime (nors ir netiesiogiai) konstatuojama, jog nekaltumo prezumpcija nėra pakankama asmens, dėl kurio galimai padarytų veiksmų (neveikimo) buvo surašytas kaltinamasis aktas, teisių apsaugos garantija. 2016 m. birželio 27 d. nutarimo pagrindinė tezė (nustatyto galiojusios redakcijos BPK nuostatų prieštaravimo Konstitucijai esmė) yra ta, kad, perdavus bylą su kaltinamuoju aktu į teismą, pagal Konstituciją draudžiama nutraukti bylą dėl patraukimo baudžiamojon atsakomybėn senaties termino suėjimo. Baudžiamąją bylą perdavus į teismą, procesas turi būti baigiamas teismo sprendimu, kuriame būtų pasisakyta dėl kaltinamajame akte suformuluoto kaltinimo pagrįstumo ar nepagrįstumo. Tokia išvada daryta dėstant argumentus, kad bylos nutraukimas leidžia išlikti abejonių dėl kaltinamojo nepriekaištingos reputacijos. Taigi toks argumentavimas reiškia, kad, Konstitucinio Teismo nuomone, net ir nepripažinto kaltu kaltinamojo (t. y. asmens, kurio nekaltumo prezumpcija nebuvo paneigta) reputacijai yra pakenkta. Dėl šios priežasties Konstitucinio Teismo nutarime yra išaiškinta, jog, suėjus patraukimo baudžiamojon atsakomybėn terminui, pagal Konstitucijos 31 straipsnio 2 dalį, numatančią, kad „Asmuo, kaltinamas padaręs nusikaltimą, turi teisę, kad jo bylą viešai ir teisingai išnagrinėtų nepriklausomas ir nešališkas teismas“, kaltinamajam turi būti numatytos procesinės galimybės ginti savo reputaciją, t. y. siekti, kad byla būtų ne nutraukta, o byloje būtų priimtas išteisinamasis nuosprendis.

Toks Konstitucijos 31 straipsnio 1 ir 2 dalių aiškinimas įdomus ir naujas dviem aspektais. Pirmia, jurisprudencijoje pirmą kartą pasakyta, kad net ir nepaneigta nekaltumo prezumpcija tinkamai neapsaugo kaltinto padarius nusikalstamą veiką asmens nuo neigiamų baudžiamojos proceso padarinių. Antra, nutarime atskleidžiamas naujas Konstitucijos 31 straipsnio 2 dalyje įtvirtintos kaltinamojo konstitucinės teisės į teisingą bylos nagrinėjimą aspektas. Konstitucijos 31 straipsnio 2 dalies tekstas nagrinėjamu aspektu iš esmės sutampa su Žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos 6 straipsnio 1 dalies tekstu¹⁰. Minėtoje EŽTK nuostatoje taip pat yra kalbama apie kaltinamo asmens teisę į teisingą procesą (angl. *fair hearing, fair trial*)¹¹.

Reikalavimas baudžiamąjį procesą vykdyti teisingai (sąžiningai) paprastai suvokiamas kaip įpareigojimas ikiteisminio tyrimo subjektams ir baudžiamąsias bylas nagrinėjantiems teismams garantuoti, kad joks asmuo nebūtų pripažintas kaltas (nuteistas) procese, kurio metu buvo pažeidžiamos to asmens procesinės garantijos, kurio metu valstybės subjektai elgėsi negarbingai (pavyzdžiui, užsiėmė provokacijomis, klaidino asmenį dėl jo procesinių teisių apimtį ir pan.), tačiau teisės literatūroje tradiciškai buvo teigiama, kad EŽTK 6 straipsnio 1 dalis nesuteikia kaltinamajam teisės reikalauti, jog procesas visais atvejais būtų baigiamas nuosprendžio priėmimu, t. y. teisės siekti būti išteisintam teismo baigiamuoju aktu¹². Tokia pozicija išdėstyta ir naujausioje EŽTT teismo jurisprudencijoje¹³. EŽTT tokio pobūdžio klausimą yra sprendęs ir Didžiojoje kolegijoje. EŽTT Didžiosios kolegijos 2009 m. gruodžio 3 d. sprendime byloje *Kart prieš Turkiją (Kart v. Turkey [GC], no. 8917/05, § 67,*

¹⁰ Toliau – ir EŽTK.

¹¹ Konstitucinėje jurisprudencijoje kaip sinonimas vartojamas ir žodis „tinkamai“. Daugelyje įvairiomis kalbomis rašomų publikacijų žodis „*fair*“ nėra verčiamas iš anglų kalbos ir yra tapęs visuotinai pripažintu baudžiamojos proceso principu. Šio straipsnio autoriaus manymu, principo esmė lietuviškai galima geriau išreikšti ne žodžiu „teisingai“, o žodžiu „sąžiningai“.

¹² FROWEIN, J. A.; PEUKERT, W. Europäische Menschenrechtenkonvention. EMRK – Kommentar. 2. vollständig neu bearbeitete Auflage. Kehl, Strassburg, Arlington, 1996. S. 209. FROWEIN, J. A. Zur Bedeutung Unschuldsumutung Festschrift Huber, S. 557.

¹³ Žr. minėto 2017 m. sausio 17 d. sprendimo *Béres ir kiti prieš Vengriją* (peticijų Nr. 59588/12, 59632/12, 598615/12) 33 paragrafą.

110, 113) taip pat išaiškinta, kad EŽTK negarantuoja teisės siekti būti išteisintam teismo baigiamuoju aktu ir kad asmens garbę ir reputaciją proceso metu saugo nekaltumo prezumpcija.

Lietuvoje po Konstitucinio Teismo 2016 m. birželio 27 d. nutarimo teisingo (sąžiningo) proceso principas įgyja platesnę reikšmę. Dabar šis principas reiškia, kad kaltinamasis ne tik turi teisę reikalauti, kad teisėsaugos pareigūnai ir teismai viso proceso metu tiksliai vykdytų jiems pavestas funkcijas ir numatytas pareigas, bet ir teisę siekti išteisinimo tuo atveju, kai atsiranda pagrindas nutraukti procesą dėl kaltinamojo nuosprendžio senaties termino suėjimo. Problemų dėl žmogaus teisių, numatytų EŽTK ir Konstitucijoje, apimties šioje situacijoje, žinoma, nekyla, nes nekvestionuojama, jog EŽTK nustato minimalias žmogaus teisių ir laisvių apsaugos garantijas ir kad nacionaliniu lygmeniu gali būti nustatytos didesnės garantijos. Kyla tik klausimas, kokią prasmę turi aptariamo principo turinio išplėtimas ir ar toks aiškinimas nesukelia naujų problemų baudžiamojoje justicijoje. Manytina, kad naujas teisės į teisingą (sąžiningą) procesą turinio traktavimas kelia tam tikrų problemų¹⁴.

Pozicija, kad net ir apkaltinamuoju nuosprendžiu nepasibaigusio proceso metu įtariamajam (kaltinamajam) „uždedama neigiama žymė“, glaudžiai susijęs su iš senosios sistemos paveldėta teorija apie reabilituojančius ir nereabilituojančius baudžiamojo proceso baigimo pagrindus. Sovietinė teisės doktrina nekaltumo prezumpcijos principo, kaip deklaratyvios buržuazinės teisės dogmos, prieštaraujančios socialistinės teisės esmei, nepripažino¹⁵. Teisinėje sistemoje, kurioje asmens nekaltumas, nesant priimto apkaltinamojo nuosprendžio, ne tik kad nebuvo akcentuojamas, bet priešingai – kaltinimų pareiškimas vos ne šimtu procentų reiškę, kad kaltinamasis bus nuteistas, proceso baigimo pagrindų skirstymas į reabilituojančius ir nereabilituojančius galėjo būti logiškai paaiškinamas. Neegzistuojant nekaltumo prezumpcijai *de jure*, o *de facto* net laikantis priešingos prezumpcijos, t. y. vyraujant nuostatai, kad kaltinimus reiškiantis sovietinis tardytojas paprastai negali klysti, susiformavo ir požiūris, kad kaltinamosios išvados surašymo faktas vertintinas kaip konstatavimas, jog tam tikras asmuo yra padaręs nusikalstamus veiksmus. Išteinamojo nuosprendžio priėmimas, atsižvelgiant į sovietinį teisinį kontekstą, iš tikrųjų galėjo būti traktuojamas kaip faktiškai pripažįstamos kaltumo prezumpcijos paneigimas, t. y. reabilitavimas.

Demokratinėje teisinėje sistemoje, kurioje nekaltumo prezumpcija laikoma svarbia teisine vertybe, baudžiamosios bylos baigimo pagrindų skirstymas į reabilituojančius ir nereabilituojančius didesnės prasmės negali turėti, nes, kol asmens kaltumas nėra nustatytas apkaltinamuoju nuosprendžiu, asmuo laikoms nekaltas, o atitinkamai lyg ir nėra poreikio reabilituoti asmenį, kuris nebuvo pripažintas kaltu.

Vis dėlto po aptariamo 2016 m. birželio 27 d. Konstitucinio Teismo nutarimo priėmimo galima daryti išvadą, kad Lietuvoje nekaltumo prezumpcijos principo apsauga kaltinamam padarius nusikalstamą veiką asmeniui laikytina nepakankama¹⁶. Pagal šio nutarimo logiką asmens, kuris buvo kaltina-

¹⁴ Šiame straipsnyje nediskutuojama dėl naujų išaiškinimų įgyvendinimo finansinių aspektų. Kalbant apie baudžiamojo proceso formą, finansiniai argumentai dažnai būna svarbūs. Pavyzdžiui, supaprastinto proceso formų taikymas dažnai skatinamas pabrėžiant, kad tokių formų taikymas palengvina finansinę naštą. Įpareigojimas užbaigti bylos nagrinėjimą po senaties termino užbaigimo, be jokios abejonės, reiškia, kad baudžiamoji justicija kainuos brangiau. Kaltinamasis, žinodamas, kad dėl senaties termino suėjimo jis nebus nubaustas kriminaline bausme, procese gali būti labai aktyvus teikdamas prašymus dėl daug sąnaudų reikalaujančių įrodymų tyrimo veiksmų (pvz., ekspertizų) atlikimo, gali užžėsti procesą teikdamas įvairius skundus, įskaitant ir apeliacinius bei kasacinius. Taigi gali susidaryti tokių situacijų, kai ir esant aiškiai situacijai dėl byloje darytinų išvadų procesui užbaigti bus išievojama daug valstybės lėšų.

¹⁵ Plačiau žr., pvz., GODA, G. Nekaltumo prezumpcija: įtvirtinimas Lietuvos teisėje ir kai kurie turinio aspektai. *Teisė*, 2002, t. 44, p. 43–44.

¹⁶ Atkreiptinas dėmesys, kad Konstitucinio Teismo nutarime pasisakoma tik apie kaltinamųjų teisę siekti reputacijos atkūrimo (reabilitavimo). Iš Konstitucinio Teismo nutarimo teksto aišku, kad įtariamiesiems tokia apsauga iš Konstitucijos nuostatų nekyla. Laikantis nuomonės, kad nekaltumo prezumpcijos principas visiems baudžiamojon atsakomybėn traukiamiems asmenims (įtariamiesiems, kaltinamiesiems, nuo baudžiamosios atsakomybės atleisiesiems) visose proceso stadijose iki apkaltinamojo nuosprendžio įsiteisėjimo šis diferencijavimas problemų nekelia. Sutinkant su argumentais,

mas padaręs nusikalstamą veiką, bet nebuvo nuteistas, reputacijai yra pakenkta ir ji gali būti atkurta tik priėmus išteisinamąjį nuosprendį. Vadinasi, be asmenų, pagal jų santykį su kaltinimu skirstymo į nekaltus ir teismo nuosprendžiu pripažintus kaltais, aptariamo klausimo kontekste galima išskirti trečią grupę – nekaltus, bet kaltintus asmenis, t. y. asmenis, kurių reputacija dėl vykusio ar vykstančio proceso yra pablogėjusi. Tokia asmenų klasifikacija (kalbėjimas apie nekaltus asmenis, kurių reputacijai nėra pakenkta, ir nekaltus asmenis, kurių reputacija yra pablogėjusi) atrodo keistokai, bet ji gali būti kildinama iš 2016 m. birželio 27 d. Konstitucinio Teismo nutarimo argumentų.

Manytina, kad šiame nutarime galėjo būti pasirinktas ir kitoks nekaltumo prezumpcijos ir teisingo (sąžiningo) proceso principų turinio aiškinimas, akcentuojant nekaltumo prezumpcijos svarbą ir pabrėžiant, jog tol, kol nėra įsiteisėjęs apkaltinamasis nuosprendis, jokiame asmeniui negali kilti jokių neigiamų padarinių, kurių kyla nuteistajam, įskaitant ir asmens reputaciją. Konstitucinio Teismo nutarime daryta kitokia išvada – „Nagrinėjamos konstitucinės justicijos bylos kontekste pažymėtina ir tai, kad Konstitucija, *inter alia*, jos 31 straipsnio 1, 2 dalys, konstitucinis teisinės valstybės principas suponuoja įstatymų leidėjo pareigą, reguliuojant baudžiamojo proceso santykius tuo atveju, kai yra pasibaigę terminai, per kuriuos asmenims, padariusiems nusikalstamas veikas, gali būti taikoma baudžiamoji atsakomybė, suderinti konstitucines vertybes – nekaltumo prezumpciją ir asmens teisę į tinkamą teismo procesą“.

Šių vertybių derinimas, tęsiant baudžiamąjį procesą po patraukimo baudžiamajon atsakomybės senaties termino suėjimo, paprastai gali būti visiškai įmanomas, kai gali būti konstatuojama, kad kaltinamajame akte suformuluoti kaltinimai buvo nepagrįsti, nes tokiu atveju galima priimti išteisinamąjį nuosprendį, t. y. išlaikyti nepažeistą nekaltumo prezumpciją ir garantuoti teisingą bylos nagrinėjimą¹⁷. Kur kas sudėtingesnė konstitucinės vertybės – nekaltumo prezumpcijos principo išsaugojimo problema kyla, kai patraukimo baudžiamajon atsakomybės senaties terminai sueina byloje, kurioje kaltinimas buvo pareikštas pagrįstai.

2. Teismo baigiamojo akto, kuriuo baudžiamasis procesas nutraukiamas dėl baudžiamosios atsakomybės senaties, turinio suderinamumo su nekaltumo prezumpcijos principu problema

Iš 2016 m. birželio 27 d. Konstitucinio Teismo nutarimo turinio yra aišku, kad tuo atveju, kai nagrinėjant baudžiamąją bylą teisme sueina baudžiamosios atsakomybės senaties terminas, yra galimi du bylos baigimo variantai: 1) išteisinamojo nuosprendžio priėmimas ir 2) baudžiamojo proceso nutraukimas. Jeigu teismas nusprendžia, kad kaltinamasis buvo kaltintas nepagrįstai, – turi būti surašomas

kad tam tikrų procesinių veiksmų ir procedūrų atlikimas gali pakenkti žmogaus reputacijai. Gali kilti klausimas, kodėl kaltinamasis, įskaitant ir kaltinimą mažiausiai pavojingo baudžiamojo nusižengimo padarymu, gali siekti būti išteisintas. Na o proceso nutraukimo ikiteisminio tyrimo stadijoje atveju asmuo, įtariamasis padaręs labai pavojingą (sunkų) nusikalstamą, kuriam ikiteisminio tyrimo metu buvo taikomos griežtos kardamosios ir kitos procesinės prievartos priemonės bei apie kurio procesą buvo plačiai informuojama žiniasklaidos priemonėse, tokios teisės neturi. Kaltinamojo akto surašymas ir bylos perdavimas į teismą, be abejojimo, yra svarbūs procesiniai sprendimai, tačiau, ar visais atvejais turi būti vertinami kaip riba, kuria peržengus turi būti daroma išvada, jog asmens reputacijai jau pakenkta, gali būti diskutuojama. Vis dėlto Konstitucinis Teismas darė išvadą, kad, nesusipėjus laiku pareikšti kaltinimų, neatsiranda pagrindo manyti, jog įtariamąjo reputacijai yra pakenkta – „10. Nagrinėjamos konstitucinės justicijos bylos kontekste pažymėtina, kad ikiteisminio tyrimo metu nėra vykdomas teisingumas, jo metu, kaip minėta, yra renkama ir vertinama informacija, reikalinga tam, kad būtų galima nuspręsti, ar asmeniui turi būti pareikštas valstybinis kaltinimas ir baudžiamoji byla perduodama teismui. Vadinasi, tai, kad ikiteisminis tyrimas buvo nutrauktas suėjus baudžiamosios atsakomybės senaties terminams, reiškia, kad nustatytais terminais nebuvo surinkta duomenų, būtinų kaltinimui pareikšti, ir nėra jokio pagrindo manyti, kad įtariamasis padarė nusikalstamą veiką“.

¹⁷ Tam tikrais atvejais vis dėlto problemų gali kelti išteisinimas dėl kaltinamojo kaltės neįrodymo ar veikos dekriminalizavimo. Apie tai žr. toliau.

išteisinamasis nuosprendis, o jei kaltinama buvo pagrįstai, – procesas turi būti nutraukiamas. Tai, kad nutraukti procesą yra galima tik prieš tai nustačius, jog kaltinimas buvo pareikštas pagrįstai, Konstitucinio Teismo nutarime yra pasakyta *expressis verbis* – „BPK 3 straipsnio 1 dalies (2002 m. kovo 14 d. redakcija su 2011 m. birželio 21 d. pakeitimu) nuostatoje „Baudžiamasis procesas <...> turi būti nutrauktas: <...> 2) jeigu suėjo baudžiamosios atsakomybės senaties terminai“ nustatytas teisinis reguliavimas turi būti aiškinamas kaip reiškiantis, kad, suėjus baudžiamosios atsakomybės (apkaltinamojo nuosprendžio priėmimo) senaties terminams, baudžiamasis procesas gali būti nutrauktas tik tuo atveju, kai BPK reglamentuota tvarka yra nustatyta, kad asmuo pagrįstai buvo kaltinamas padaręs nusikalstamą veiką“.

Taigi pagal Konstitucinio Teismo nutarimą kaltinamasis po patraukimo baudžiamojon atsakomybėn senaties termino suėjimo turi teisę siekti, kad procesas būtų užbaigtas sprendimu, kuriame būtų įvertintas kaltinimo pagrįstumas. Žinoma, kaltinamieji tokioje situacijoje norėtų, kad procesai baigtųsi išteisinamojo nuosprendžio priėmimu, o ne proceso nutraukimu padarant išvadą, jog kaltinama buvo pagrįstai. Vis dėlto teismų priimamų išteisinamųjų ir apkaltinamųjų nuosprendžių santykis (pavyzdžiui, 2016 m. buvo nuteista daugiau kaip 16 000 asmenų, o išteisinta 552 asmenys¹⁸) leidžia manyti, kad panašus santykis galėtų būti ir dėl patraukimo baudžiamojon atsakomybėn senaties termino suėjimo nutraukiamose bylose, jei tas bylas būtų suspėta išnagrinėti laiku¹⁹. Tai reiškia, kad teismams dažniau turi tekti ne išteisinti kaltinamuosius po senaties termino suėjimo, o sugalvoti, kaip suformuluoti sprendimus, kuriuose būtų pasakoma, kad kaltinama buvo pagrįstai²⁰. Teismo proceso metu nustačius, kad kaltinama buvo pagrįstai, teismo baigiamajame akte, kuriuo nutraukiamas baudžiamasis procesas, be išvados, kad yra suėjęs patraukimo baudžiamojon atsakomybėn senaties terminas, turi būti padaryta ir išvada, kad asmuo buvo kaltinamas pagrįstai. Išvados dėl pareikšto kaltinimo pagrįstumo formulavimas kitokiame nei apkaltinamasis nuosprendis teismo baigiamajame akte neišvengiamai sukelia nekaltumo prezumpcijos pažeidimo riziką.

Iš EŽTT praktikos yra aišku, kad teismo baigiamuosiuose aktuose, kuriais nekonstatuojamas asmens kaltumas, negali būti jokių formuluočių, iš kurių susidarytų įspūdis, jog teismas asmenį laiko kaltu. Priešingu atveju turėtų būti konstatuojamas EŽTK 6 straipsnio 2 dalies (šioje dalyje įtvirtintas nekaltumo prezumpcijos principas) pažeidimas. Toks pat reikalavimas yra įtvirtintas minėtos 2016 m. kovo 9 d. Europos Parlamento ir Tarybos direktyvos (ES) 2016/343 dėl tam tikrų nekaltumo prezumpcijos ir teisės dalyvauti nagrinėjant baudžiamąją bylą teisme aspektų užtikrinimo 4 straipsnyje, numatančiame, kad „Valstybės narės imasi reikiamų priemonių, siekdamos užtikrinti, kad, kol įstatymų nustatyta tvarka neįrodyta įtariamojo arba kaltinamojo kaltė, viešuose valdžios institucijų padarytuose pareiškimuose ir teismų sprendimuose, išskyrus tuos, kuriais asmuo pripažįstamas kaltu, tas asmuo nebūtų apibūdinamas kaip kaltas“²¹.

¹⁸ Žr. Nacionalinės teismų administracijos paskelbtą 2016 m. teismų veiklos ataskaitą [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <http://www.teismai.lt/data/public/uploads/2017/03/teismu_veiklos_apzvalga_2016.pdf>.

¹⁹ Jeigu didelė dalis traukiamų baudžiamojon atsakomybėn asmenų iš tikrųjų būtų patraukti nepagrįstai, situacija turėtų būti vertinama kaip itin bloga ir pavojinga. Tai, kad daugeliu atvejų kaltinimai formuluojami pagrįstai, pripažįstama ir kitose valstybėse. Pavyzdžiui, garsus JAV profesorius Alanas Dershowitzius, žinomas kaip 13 nerašytų baudžiamojos proceso taisyklių autorius, pirmas dvi iš šių taisyklių suformulavo taip: 1) „Dauguma kaltinamųjų iš tikrųjų yra kalti“ ir 2) „Visi gynėjai, prokurorai ir teisėjai žino pirmąją taisyklę ir ją pripažįsta“, žr., THIELMANN, J. Alan Dershowitz und die ungeschriebene Regeln des Strafprozesses. *Online-Zeitschrift HRRS & Rechtsprechungsdatenbank*, 2016, Heft 7, S. 349.

²⁰ Ilgainiui tokio pobūdžio problemų teismams turėtų mažėti dėl 2010 m., 2011 m., 2014 m. darytų BK 95 straipsnio pakeitimų, kuriais buvo ilginami baudžiamosios atsakomybės senaties terminai ir griežtinama jų skaičiavimo tvarka. Tai reiškia, kad situaciją, kai nagrinėjant bylą teisme sueina patraukimo baudžiamojon atsakomybėn senaties terminas, turi mažėti. Žinoma, jei nebus pritarta minimiems siūlymams grįžti prie trumpesnių terminų.

²¹ Vertinant šią ES direktyvą sunku suvokti, kodėl ES lygiu prireikė paaiškinti nekaltumo prezumpcijos turinį, kuris jau dešimtmečius yra atskleidžiamas EŽTT jurisprudencijoje. Šioje direktyvoje, be nekaltumo prezumpcijos apibrėžimo

Atkreiptinas dėmesys, kad ir pats Konstitucinis Teismas, remdamasis EŽTT praktika, atkreipia dėmesį, kad nekaltumo prezumpcija gali būti pažeista teismui netinkamai formuluojant savo sprendimus. Nurodant EŽTT 2009 m. balandžio 4 d. sprendimą byloje *Didu prieš Rumuniją* (peticijos Nr. 34814/02) pažymima, kad „Nekaltumo prezumpcija pažeidžiama tada, kai, pirma pagal įstatymą neįrodžius įtariamojo kaltumo, būtent – jam negalėjus įgyvendinti gynybos teisių, teismo sprendimas, susijęs su juo, atspindi nuomonę, kad jis yra kaltas; taip gali atsitikti net nesant formalaus kaltumo konstatavimo; pakanka motyvavimo, leidžiančio manyti, kad teisėjas laiko asmenį kaltą; turi būti daromas esminis skirtumas tarp aiškaus teismo paskelbimo, nesant galutinio nuosprendžio, kad asmuo padarė atitinkamą nusikaltimą, ir teiginio, kad kažkas yra tiesiog įtariamasis padaręs nusikaltimą (tai yra vadinamasis įtariamojo būklės aprašymas)“. Na o EŽTT 2011 m. gegužės 3 d. sprendimas byloje *Giosakis prieš Graikiją* (peticijos Nr. 5689/08) 2016 m. birželio 27 d. Konstitucinio Teismo nutarime nurodomas kaip tiesiogiai šiame straipsnyje nagrinėjama situacija, kai nekaltumo prezumpcija pažeidžiama nutraukiant procesą dėl senaties termino suėjimo: „EŽTT yra nustatęs nekaltumo prezumpcijos pažeidimą ir dėl to, kad kasacinis teismas panaikino apeliacinio teismo priimtą išteisinamąjį nuosprendį, konstatavęs, kad baudžiamasis persekiojimas turi būti baigtas suėjus senačiai, tačiau nieko nepasakė suinteresuoto asmens kaltės klausimu. EŽTT pažymėjo, kad, be abejo, kasacinio teismo sprendime nėra jokių motyvų, kurie leistų manyti, jog jis laiko pareiškėją esant kaltą. Vis dėlto, panaikindamas apeliacinio teismo išteisinamąjį nuosprendį ir kartu nusprenddamas, kad baudžiamasis persekiojimas turi būti baigtas suėjus senačiai, jis sudarė įspūdį, esą pareiškėjas nebuvo nuteistas tik dėl senaties.“

Taigi teismas, nutraukdamas baudžiamąją bylą dėl senaties termino suėjimo, turi pasakyti, kad kaltinamasis buvo kaltinimas pagrįstai, bet kartu: 1) garantuoti, kad „asmuo nebūtų apibūdinamas kaip kaltas“ (ES direktyvos 2016/343 reikalavimas), ar 2) nesudaryti pagrindo manyti, kad teismas mano asmenį esant kaltą (pvz., EŽTT išaiškinimas *Didu prieš Rumuniją* byloje), ar 3) nesudaryti įspūdžio, kad kaltinamasis nebuvo nuteistas tik dėl senaties (pvz., EŽTT išaiškinimas *Giosakis prieš Graikiją* byloje).

Žinoma, galima bandyti tvirtinti, kad formuluotė „kaltintas pagrįstai“ nevertintina kaip apibūdinanti asmenį, kurio kaltumas nėra konstatuotas, kaip kaltą ar sudaranti įspūdį, kad teismas asmenį mano esant kaltą. Vis dėlto toks argumentavimas būtų nelabai įtikinamas, nes, darant išvadą, kad asmuo buvo kaltintas pagrįstai, teismo baigiamajame akte neišvengiamai turi būti nurodyti tokio sprendimo priėmimo motyvai, t. y. išdėstytos byloje nustatytos aplinkybės, išvardyti įrodymai, kuriais remiantis priimamas sprendimas, jog kaltinamasis pagrįstai kaltintas padaręs jam inkriminuotą veiką ar veikas. Toks teismo baigiamojo akto turinys reikštų, kad teismas mano kaltinamąjį esant kaltą, tik rezoliucinėje dalyje tokios išvados nedaro²². Be to, atsižvelgiant į tai, kad Konstitucinio Teismo nutarime kelis kartus minima įstatymų leidėjo pareiga „nustatyti teisinį reguliavimą, sudarantį prielaidas užtikrinti, kad kaltinimas, jei nebūtų patvirtintas, būtų panaikintas“, galėtų būti išvada, kad teismas,

dar 2 skyriuje, kuris ir vadinamas „Nekaltumo prezumpcija“ ir šios prezumpcijos esmę atskleidžiantys straipsniai: minėtas 4 straipsnis „Vieši pareiškimai dėl kaltės“, 5 straipsnis „Įtariamųjų ir kaltinamųjų pristatymas“, 6 straipsnis „Įrodinėjimo našta“ ir 7 straipsnis „Teisė tylėti ir neduoti parodymų prieš save“, kuriuose išdėstyti visuotinai pripažinti iš nekaltumo prezumpcijos kylantys reikalavimai baudžiamajam procesui. Direktyva pasižymi ilga preambule, kurioje yra ir keistokų teiginių, pavyzdžiui, preambulėje kalbama apie galimybę tokias priemones, kaip antai čiurnų grandinės įtariamiesiems ir kaltinamiesiems, naudoti tik ypatingais atvejais.

²² Iš aptariamo Konstitucinio Teismo nutarimo turinio galima daryti išvadą, kad teismai tokiais atvejais formuluotė „kaltintas pagrįstai“ turėtų rašyti baigiamojo akto dėl proceso nutraukimo rezoliucinėje dalyje, vis dėlto manytina, kad teismų praktikoje taip nebus daroma ir apie kaltinimų pagrįstumą bus galima spręsti iš aprašomosios nuosprendžio dalies. Konstrukciją „kaltintas pagrįstai, bet yra nekaltas“ vertinti kaip nesudarančią įspūdžio, kad teismas laiko kaltinamąjį kaltu ir nenuteisia jo tik dėl senaties termino suėjimo, yra sudėtinga, ypač turint omenyje, kad tai turi būti daroma teismo sprendime, kurį privalu tinkamai motyvuoti, t. y. atlikti įrodymų tyrimo analizę, išdėstyti teismo nustatytas tikrąsias bylos aplinkybes.

nutraukdamas baudžiamąją bylą dėl patraukimo baudžiamojon atsakomybėn senaties termino suėjimo, kaltinimo nepanaikina, o jį patvirtina.

3. Dėl galimybės apkaltinamojo nuosprendžio priėmimo senaties terminus pakeisti baudmės skyrimo senaties terminais

Nekaltumo prezumpcijos išsaugojimo, suėjus baudžiamosios atsakomybės taikymo senaties terminams, problema turi būti sprendžiama ne tik BPK pakeičiant Konstitucijai prieštaraujančias nuostatas, bet ir keičiant BK 95 straipsnį. Asmuo kaltu pripažįstamas apkaltinamuoju nuosprendžiu, tačiau, suėjus baudžiamosios atsakomybės taikymo senaties terminui, pagal Lietuvos Respublikos baudžiamąjo kodekso 95 straipsnį priimti apkaltinamąjį nuosprendį draudžiama. Vadinasi, nepakeitus šio BK straipsnio, teismas, dėl senaties termino suėjimo nepripažindamas asmens kalto, apie tai, kad kaltinama buvo pagrįstai, turi pasisakyti teismo nuosprendyje (ar nutartyje) dėl proceso (baudžiamosios bylos) nutraukimo. Šiuo metu diskutuojamos BK Bendrosios dalies nuostatų, įskaitant ir BK 95 straipsnį, tobulinimo idėjos²³, galėtų būti papildytos ir siūlymu keisti ne tik BK 95 straipsnyje numatytus senaties terminus, bet ir šio straipsnio pavadinimą ir turinį. Po aptariamo Konstitucinio Teismo nutarimo priėmimo išryškėjusi teismo baigiamųjų aktų motyvavimo problema galėtų būti sprendžiama, pavyzdžiui, nustatant ne apkaltinamojo nuosprendžio priėmimo, o baudmės skyrimo (baudžiamosios atsakomybės taikymo) senaties terminus. Įstatymų leidėjas įvykdytų ir Konstitucinio Teismo nurodymus, ir nesudarytų prielaidų teismams pažeisti nekaltumo prezumpciją, jei nustatytų, kad apkaltinamąjį nuosprendį galima priimti neatsižvelgiant į tai, kiek laiko yra praėję nuo nusikalstamos veikos padarymo. BK 95 straipsnyje tokiu atveju turėtų būti kalbama apie terminus, per kuriuos gali būti skirta baudmė. Tokiam siūlymui gali būti išsakyta nemažai kontraargumentų, vis dėlto pagarbos nekaltumo prezumpcijai požiūriu tokia BK pataisa būtų geriausias sprendimas. Padarius tokią pataisą, teismui nereikėtų ieškoti sudėtingų formuluočių, kurios nepažeistų nekaltumo prezumpcijos principo, bet kartu reikštų, kad kaltinimai buvo teisingi (t. y. įrodyta, kad kaltinamasis iš tikrųjų padarė nusikalstamą veiką)²⁴.

Papildoma problema, svarstant išteisinamojo nuosprendžio priėmimo galimybes po senaties termino suėjimo, yra ir ta, kad, praėjus daug laiko po nusikalstamos veikos padarymo, dėl sudėtingėjančio įrodinėjimo proceso paprastai sunkiau yra patikimai nustatyti reikšmingas įvykio aplinkybes. Taigi iš dviejų BPK numatytų išteisinimo pagrindų: 1) nepadaryta veika, turinti nusikaltimo ar baudžiamąjį nusižengimo požymių, ir 2) neįrodyta, kad kaltinamasis dalyvavo padarant nusikalstamą veiką – santykinai dažniau nei iki senaties termino suėjimo išsprendžiamosiose bylose būtų pritaikomas antrasis. Tai kartu dažnai reikštų, kad konstitucinis imperatyvas nustatyti tikrąsias bylos aplinkybes²⁵ būtų neįvykdomas dėl negalimumo teismo salėje tirti patikimus įrodymus. Deja, teismų praktikoje taip atsitinka ne taip retai ir tose bylose, kuriose iki patraukimo baudžiamojon atsakomybėn senaties termino suėjimo dar yra likę pakankamai daug laiko.

²³ ŠVEDAS, G.; VERŠEKYS, P.; LEVON, J.; PRAPIESTIS, D. *Lietuvos Respublikos baudžiamąjo kodekso Bendrosios dalies vientisumo ir naujovių (su)derinamumo iššūkiai*. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2017, p. 214–222.

²⁴ Problema galėtų būti sprendžiama ir Konstitucinio Teismo nutarime minimų valstybių, kuriose senaties terminas skaičiuojamas tik iki bylos perdavimo į teismą, pavyzdžiu. Tokiu atveju BK 95 straipsnyje būtų kalbama apie terminus, per kuriuos prokuroras turėtų suspėti surašyti kaltinamąjį aktą, o bylą nagrinėjantis teismas jokiais terminais nebūtų saistomas. Tokios sistemos pagrindinis trūkumas yra tas, kad, laiku perdavus bylą į teismą, bet užtrukus teisminiam nagrinėjimui, baudmė galėtų būti skiriama bei vykdoma ir praėjus labai daug laiko nuo nusikalstamos veikos padarymo, kai baudmės atlikimu vargu ar galėtų būti pasiekti baudmės tikslai.

²⁵ Konstitucinio Teismo 2006 m. sausio 16 d., 2013 m. lapkričio 15 d., 2016 m. birželio 27 d., 2017 m. birželio 26 d. nutarimai.

4. Dėl išimtinės kaltinamojo teisės spręsti dėl proceso tęsimo suėjus patraukimo baudžiamojam atsakomybėn terminui

2016 m. birželio 27 d. Konstitucinio Teismo nutarime nėra tiesiogiai pasakyta, ar įstatymų leidėjas privalo nustatyti tokį reguliavimą, pagal kurį po senaties termino suėjimo kaltinimo pagrįstumo ar nepagrįstumo nustatymu turėtų būti užbaigiamos visos bylos, ar tik tos bylos, kuriose kaltinamasis reikalauja būtų išteisintas. Iš to, kad prieštaravimas nustatytas Konstitucijos 31 straipsnio 2 daliai, įtvirtinančiai kaltinamojo teises, galima spręsti, kad procesas po senaties termino suėjimo turėtų būti tęsiamas tuo atveju, kai kaltinamasis reikš tokį pageidavimą, o nesant tokio prašymo procesas galėtų būti nutrauktas. Kita vertus, iš nutarimo argumentų, kuriais, nedarant jokių išlygų, dažnai pabrėžiama teismo pareiga teisingai išspręsti (nustatyti tiesą, nustatyti tikrąsias bylos aplinkybes ir pan.) bylą, galima manyti, kad iš Konstitucijos kyla pareiga, jog byla teisingai turi būti išspręsta (kaltinimą patvirtinant arba paneigiant) visais atvejais, neatsižvelgiant į kaltinamojo poziciją. Seimas, įgyvendindamas 2016 m. birželio 27 d. nutarimą ir 2017 m. lapkričio 28 d. priimdamas įstatymą dėl BPK pakeitimo, pasirinko pirmąjį variantą²⁶, t. y. nusprendė, kad baudžiamosios bylos nagrinėjimas bus tęsiamas, jei po senaties termino suėjimo to reikalaus kaltinamasis.

Šioje situacijoje neatmestinas variantas, kad BPK nuostatų atitikties Konstitucijai klausimas galės būti keliamas ir ateityje, pavyzdžiui, svarstant, ar nukentėjusysis turi konstitucinę teisę reikalauti, jog teismas dėl kaltinimo pagrįstumo pasisakytų ir tais atvejais, kai kaltinamasis nepageidauja, kad procesas būtų tęsiamas. Nukentėjusiajam teismo sprendimas, kad kaltinama buvo pagrįstai, gali būti svarbus, pavyzdžiui, siekiant nusikalstama veika padarytos žalos atlyginimo. Klausimas, koks sprendimas dėl civilinio ieškinio turi būti priimamas bylose, kurios nutraukiamos dėl senaties termino suėjimo, yra pakankamai sudėtingas. Iki Konstitucinio Teismo 2016 m. birželio 27 d. nutarimo priėmimo, kai visos bylos suėjus senačiai turėjo būti nutraukiamos, civiliniai ieškiniai tokiose bylose paprastai buvo paliekami nenagrinėti²⁷. Dabar tais atvejais, kai teismai tikrins kaltinimų pagrįstumą ir po senaties termino suėjimo, civilinio ieškinio išsprendimo problema sudėtingėja. Jeigu tokioje byloje bus priimamas išteisinamasis nuosprendis, tai, savaime suprantama, bus vadovaujamas BPK 115 straipsnio 3 dalimi, numatančia civilinio ieškinio išsprendimo variantus išteisinamojo nuosprendžio priėmimo atveju. Tais atvejais, kai teismai darys išvadą, kad kaltinama buvo pagrįstai, teismai (tol, kol BPK bus klausimas sureguliuotas, jei, žinoma, apskritai bus padaryta) patys turės apsispręsti, kaip elgtis su civiliniu ieškiniu. Teismo išvada, kad kaltinama buvo pagrįstai, dažniausiai reikš, kad, teismo manymu, turtinė ar neturtinė žala nusikalstama veika buvo padaryta, tačiau, jei teismas dėl senaties suėjimo negalės pasakyti, kad asmuo yra kaltas, atitinkamai jis, nepažeisdamas nekaltumo prezumpcijos principo, negalės daryti ir išvados dėl civilinio ieškinio tenkinimo. Taigi geriausiai baudžiamąjį proceso principus tokioje situacijoje atitiktų sprendimas palikti ieškinį nenagrinėtą, taip paliekant civiliniam ieškovui galimybę žalos atlyginimo reikalauti civilinio proceso tvarka. Toks sprendimas civiliniam ieškovui atrodytų gal keistai, nes, patvirtinus, kad kaltinamajame akte nurodyti faktai teisingi, nors nebūtų konstatuotas žalos padarymo faktas ir jos dydis civilinio ieškinio išsprendimo dalyje, jis vis dėlto leistų tikėtis sėkmingos civilinės bylos baigties.

²⁶ Lietuvos Respublikos baudžiamąjį proceso kodekso 3, 233, 235, 254, 303, 305, 307, 309, 327, 331, 387, 444 ir 451 straipsnių pakeitimo įstatymas. TAR, 2017-12-04, Nr. 19449.

²⁷ Čia pažymėtina, kad 2002 m. BPK yra tik numatyta, kaip turi būti išsprendžiamas civilinis ieškinyms teismui priimant išteisinamąjį arba apkaltinamąjį nuosprendį, tačiau nėra reguliavimo dėl civilinio ieškinio išsprendimo bylos nutraukimo atveju. Per beveik BPK 15 galiojimo metų įvairūs procesiniai institutai buvo keičiami keliasdešimt kartų, būtinybės užpildyti reguliavimo spragą dėl civilinio ieškinio išsprendimo bylą nutraukus įstatymų leidėjas nenustatė.

Išvados

1. Lietuvos Respublikos Konstituciniam Teismui 2016 m. birželio 27 d. nutarimu konstatavus tuo metu galiojusios BPK redakcijos nuostatų neatitiktį Konstitucijai ir įpareigojus įstatymų leidėją BPK įtvirtinti taisykles, įpareigojančias (leidžiančias) tęsti baudžiamąjį procesą ir po patraukimo baudžiamajon atsakomybės senaties termino suėjimo, nekaltumo prezumpcijos ir sąžiningo (teisingo) proceso principų turinys Lietuvos baudžiamojo proceso teisėje iš dalies pakito.
2. Teisingo (sąžiningo) proceso principas Lietuvoje dabar aiškintinas plačiau, nei buvo įprasta teisės doktrinoje ir EŽTT jurisprudencijoje, iš šio principo kildinant naują kaltinamojo teisę – reikalauti baudžiamąjį procesą užbaigti išteisinamuoju nuosprendžiu ir po patraukimo baudžiamajon atsakomybės senaties termino suėjimo.
3. Baudžiamojo proceso tęsimas po patraukimo baudžiamajon atsakomybės senaties termino suėjimo kelia problemų tais atvejais, kai byloje negali būti priimtas išteisinamasis nuosprendis, o turi būti konstatuojama, kad asmuo buvo kaltinamas pagrįstai. Tokioje situacijoje kyla rizika, kad motyvuojant teismo baigiamąjį aktą gali būti pažeista nekaltumo prezumpcija.
4. Tinkamiausias problemos sprendimo būdas susidariusioje situacijoje būtų BK nuostatų pakeitimas, numatant, kad ir po patraukimo baudžiamajon atsakomybės senaties termino suėjimo gali būti priimamas apkaltinamasis nuosprendis, kuriuo nebūtų skiriama bausmė.
5. BPK taip pat būtina užpildyti reguliavimo spragą numatant, koks sprendimas turi būti priimamas dėl civilinio ieškinio baudžiamosios bylos nutraukimo atveju.

LITERATŪRA

Teisės aktai

1. Lietuvos Respublikos Konstitucija. *Valstybės žinios*, 1992, nr. 33-1014, su vėlesniais pakeitimais.
2. 1950 m. Žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija. *Valstybės žinios*, 2011, nr. 156-7390.
3. 1948 m. Jungtinių Tautų visuotinė žmogaus teisių deklaracija. *Valstybės žinios*, 1995, nr. 40-87.
4. 1966 m. Jungtinių Tautų tarptautinis pilietinių ir politinių teisių paktas. *Valstybės žinios*, 2002, nr. 77-3288.
5. Europos Sąjungos pagrindinių teisių chartija. *OL C 326* 2012.
6. 2016 m. kovo 9 d. Europos Parlamento ir Tarybos direktyva (ES) 2016/343 dėl tam tikrų nekaltumo prezumpcijos ir teisės dalyvauti nagrinėjant baudžiamąją bylą teisme aspektų užtikrinimo. *OL L 65* 2016.
7. Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodeksas. *Valstybės žinios*, 2002, nr. 37-1341, su vėlesniais pakeitimais ir papildymais.

Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo nutarimai

8. Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas. 2006 m. sausio 16 d. nutarimas.
9. Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas. 2013 m. lapkričio 15 d. nutarimas.
10. Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas. 2016 m. birželio 27 d. nutarimas.
11. Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas. 2017 m. birželio 26 d. nutarimas.

Europos Žmogaus Teisių Teismo sprendimai

12. Europos Žmogaus Teisių Teismas. 2009 m. balandžio 4 d. sprendimas *Didu prieš Rumuniją*, pareiškimas Nr. 34814/02.
13. Europos Žmogaus Teisių Teismas. 2009 m. gruodžio 3 d. sprendimas *Kart prieš Turkiją [GC]*, pareiškimas Nr. 8917/05.
14. Europos Žmogaus Teisių Teismas. 2011 m. gegužės 3 d. sprendimas *Giosakis prieš Graikiją*, pareiškimas Nr. 5689/08.
15. Europos Žmogaus Teisių Teismas. 2017 m. sausio 17 d. sprendimas *Béres ir kiti prieš Vengriją*, pareiškimai Nr. 59588/12, 59632/12, 598615/12.

Specialioji literatūra

16. FROWEIN, J. A.; PEUKERT, W. *Europäische Menschenrechtskonvention*. EMRK – Kommentar. 2. vollständig neu bearbeitete Auflage. Kehl, Strassburg, Arlington, 1996.

17. GODA, G. Nekaltumo prezumpcija: įtvirtinimas Lietuvos teisėje ir kai kurie turinio aspektai. *Teisė*, 2002, Nr. 44.

18. JURGAITIS, R. Konstituciniai baudžiamąjo proceso teisės pagrindai. Iš *Sąžiningas baudžiamasis procesas: probleminiai aspektai* (ANCELIŠ, P.; AŽUBALYTĖ, R. et al.). Vilnius, 2009.

19. ŠVEDAS, G.; VERŠEKYS, P.; LEVON, J.; PRAPIESTIS, D. *Lietuvos Respublikos baudžiamąjo kodekso Bendrosios dalies vientisumo ir naujovių (su)derinamumo iššūkiai*. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2017.

20. THIELMANN, J. Alan Dershowitz und die ungeschriebene Regeln des Strafprozesses. *Online-Zeitschrift HRRS & Rechtsprechungsdatenbank*, 2016, Heft Nr. 7.

21. ŽILYS, J. The Essence and Main Features of the Constitution of the Republik Lithuania of 1992. Iš *Lithuanian Constitutionalism. The Past and the Present* (ed. ŽALIMAS, D.). Vilnius, 2017.

DIE BEDEUTUNG DES UNSCHULDSVERMUTUNGSPRINZIPS BEI DER VERJÄHRUNG DER STRAFTAT

Gintaras Goda

Z u s a m m e n f a s s u n g

Der Aufsatz beschreibt die neue Rechtslage in der Strafjustiz nach dem Urteil des litauischen Verfassungsgerichtes vom 27. Juni 2016. Das Verfassungsgericht hat entschieden, dass die Regeln, die die Einstellung des Strafverfahrens bei der Verjährung der Straftat bestimmen, verfassungswidrig sind. Gemäß dem Urteil die Rechte der Angeklagten sind bei der Einstellung verletzt, weil die Angeklagten das Recht auf die Rehabilitierung haben. Das Recht auf die Rehabilitierung sei der Teil des Fairnessprinzips. Der Aufsatz macht darauf aufmerksam, dass litauisches Verfassungsgericht den neuen Inhalt des Fairnessprinzips entdeckt hat. Am 28. November 2017 hat das Gesetzgeber für entsprechende Novellen der litauischen Strafprozessordnung entschieden. Der Aufsatz analysiert das Problem der Tragweite der Unschuldsvermutung bei der Verjährung der Straftat. Die Verpflichtung des Verfassungsgerichtes die Hauptverhandlung auch bei der Verjährung Straftaten fortzusetzen ist unproblematisch bei dem Freispruch der Angeklagten. Problematisch ist der Begründung der Urteile, wenn das Gericht entscheiden soll, dass die Anklage begründet war. In diesem Fall ist die Verletzung der Unschuldsvermutung schwer zu vermeiden. Als die Problemlösung schlägt der Artikel die Änderung des litauischen Strafgesetzbuches vorzunehmen. Das Strafgesetzbuch soll nach dem Beispiel anderen Ländern statt der Verurteilungsfristen die Ahndungsfristen bestimmen.

Įteikta 2018 m. vasario 1 d.

Priimta publikuoti 2018 m. balandžio 30 d.